

NAVAS, Juan Miguel Batalloso. "Pròleg". In: GADOTTI, Moacir. *Llegint Paulo Freire. Vida i obra*. Xàtiva: Edicions del Crec, Denes Editorial, 2005.

Pròleg

Juan Miguel Batalloso Navas

Estem viviant uns temps de pensament únic. Una espessa i asfixiant cortina de fum ideològic ens impedeix respirar bé. Acostumats a la contaminació, els nostres pulmons s'han adaptat a la toxitat de l'aire, i l'acte d'oxigenar la sang que circula per les nostres venes resulta cada vegada més difícil. La nostra capacitat pulmonar, limitada per tota mena d'escombraries ideològiques propagades per uns mitjans de comunicació i unes institucions educatives cada vegada més subordinades al mercat, està afavorint que el nostre múscul cardíac, de mica em mica, vaja autolimitant les seues possibilitats.

Les nostres consciències s'estan acomodant al regne de les separacions. Teoria i pràctica, ensenyament i aprenentatge, professor i alumne, dirigent i militant, coneixement i saviesa, present i futur, etc., han anat conformant silenciosament una mena de pensament educatiu únic finamentat em els anomenats valors del mercat i em una estreta mentalitat tecnoburocràtica incapaç de mirar més enllà del que està legalment establert i tradicionalment acceptat com a consuetudinari. És com si el cor de les nostres institucions educatives s'hangués adaptar definitivament a funcionar cada vegada amb menys oxigen, renunciant de manera gairebé natural a les possibilitats transformadores que tot procés educatiu desencadena.

I tanmateix, per més que els endevins de la història i els mandarins de la pedagogia burocràtica insistiquen a donar-ho tot per acabat, les possibilitats, tal com ens dirà Freire, continuen bem presents, perquè l'aire net i fresc és a l'abast de qualsevol. N'hi há prou amb caminar, caminar, pujar una mica, suar amb alegria la samarreta, i aleshores comprovarem com els nostres pulmons comencen a eixamplar-se i a proporcionar-nos l'energia necessària per descobrir em allò concret i quotidià que un altre món és possible i posar-nos a construir-lo.

No, aixó no és un acte d'optimisme ingenu, sinó simplement la confirmació del fet que tota veritat, mal que els pese als creadors i als portaveus del pensament únic, continua sent històricament concreta i de classe. Per més que intenten confrondre'ns fent-nos creure que cal sempre una guerra per eliminar armes de destrucció massiva inexistents, els fets concrets continuen mostrant-nos obstinadament que l'única cosa que, objectivament, està matant de manera lenta i immediata més de mitja humanitat té un nom: la fam. I és aquí on Freire se'ns apareix unma vegada més em tota la seua radicalitat i vigència per recordar-nos novament, gràcies a l'obra del professor Gadotti, que l'educació és un procés de naturalesa política ontològicament esperançat.

Moacir Gadotti és, sens dubte, l'investigador social el filòsof de l'educació, el pedagog i la persona que há contribuït més i millor al coneixement i la recreació del missatge i l'obra de Paulo Freire. Els seus nombrosos anys de docència a les Universitats de São Paulo i Campinas, le seua abundosa producció bibliogràfica on destaquen més d'una trentena de llibres i la seua proximitat i amistat pregonada amb Paulo Freire, així com la seua tasca divulgadora i creadora i el seu compromís sociopolític militant, han fet possible que siga l'autor que, a hores d'ara, coneix millor i amb més profunditat el llegat i l'obra del mestre i pedagog més insigne del segle XX. No debades, Moacir há estat, juntament amb altres destacats professors, el fundador de L'Institut Paulo Freire de Brasil, on ocupa en l'actualitat el càrrec de president.

Encara que puga semblar que aquesta obra va dirigida a aquells que, prèviament, já estan familiaritzats amb el tema de l'educació allibertadora, no és difícil vaticinar que la seua lectura és completament assequible per a qualsevol mena de públic, a més d'extraordinàriament útil i il·lustrativa tant per al coneixement de la praxi pedagògica freireana com per la reflexió sobre la conjuntura històrica actual.

Al llarg de set capítols bem amens, Moacir ens va emiscolant les qüestions substancials de la relació entre el personatge, el seu entorn i les seues circumstàncies, i ens ofereix finalment una criada a la construcció d'un nou tipus d'educació, més d'acord amb les necessitats socials i amb el fet que la història continua essent un conjunt de possibilitats que ens van apareixent per tal d'exercir la responsabilitat de tornar el món una mica millor de com l'hem trobat.

En una primera aproximació, es tracta sobretot d'un llibre biogràfic on es ret compte de la trajectòria personal, professional i política de Paulo Freire. I a mesura que Gadotti ens relata em clau educativa nos-en, anem descobrint que l'educació és un procés de transformació que es concreta a través de l'acció articulada al voltant d'un projecte, explícit i implícit, que és alhora polític, pedagògic i de desenvolupament personal.

La seua infantesa i el seu aprenentatge arrelat em el pobre. L'orientació ètica cristiana heretada de la seua mare i el descobriment de la dimensió profètica i alliberadora del missatge evangèlic. La seua passió per l'ensenyament. El paper de la seua esposa Elza. El compromís actiu d'organització i dinamització social. Les reflexions i les circumstàncies vitals van esgranant-se de la mà de Moacir per tal d'afirmar que Paulo Freire no és només el creador d'un mètode d'alfabetització, sino també el descobridor d'una nova epistemologia pedagògica.

Som, per tant, davant d'un personatge que, a més d'un ésser humà radicalment compromès amb el temps històric que li va tocar viure, és també un teòric de l'educació que ens mostra la impossibilitat de construir cap mena de coneixement educatiu si no és a través de la pràctica, la qual és acció concreta i específica, però també, reflexió crítica i èticament informada que denuncia allò existent i, alhora, anuncia allò inexistent, perquè, em cas contrari, tal com ens dirà el propi Freire,

“quan separem la producció del coneixement del descobriment d'un coneixement ja existent, les escoles es transformen ràpidament en botigues venedores d'un coneixement que és part de la ideologia capitalista”.

L'obra del professor Gadotti ns introdueix amb senzillesa em el pensament més original i genuí de Paulo Freire per mitjà d'una anàlisi rigorosa i amena de la correspondència entre els esdeveniments històrics i biogràfics que va protagonitzar i les seues propostes teòriques i metodològiques. D'aquesta manera, paral·lelament a la detallada descripció del mètode d'alfabetització ideat per Freire, Gadotti ens assenyala progressivament els elements conceptuals que formen part del que podríem considerar com a paradigma pedagògic freireà: la relació teoria-pràctica, el coneixement com a procés de construcció i interacció social, la relació mitjans-finalitats el diàleg, el binomi domesticació-problematització, la transversalitat i la reconstrucció de valors com l'esperança i l'amor, la democràcia com a fi i com a mitjà, la fe insubornable em l'educació com a activadora del millorament humà i social, la pedagogia de la indignació i de la conscientització i tot un conjunt d'aportacions arrelades i depurades em l'experiència d'una vida dedicada a l'acció educativa allibertadora.

Però a més de ser una obra biogràfica, ens trobem també davant d'una obra política i pedagògica amb una vigència enorme, que trenca aquelles abstractes suposicions segons les quals tot està acabat i no queda més remei que girar entorn de l'eix del neoliberalisme i de la tecnocràcia educativa. És Moacir que ens duu un Freire sempre viu per dir-nos que el nostre paper, em tant que éssers històrics, consisteix a “assumir el nostre propi temps i comprendre lúcidament la història com a possibilitat”, i que “quando una generació arriba al món, el seu futur no està predeterminat ni preestabert”, perquè “el futur no és una mera repetició d'un present insatisfactori”, sinó que “és una cosa em marxa, que existeix em tant que jo o nosaltres canviem el present”.

Enfront de la pedagogia dominant, quotidianament acostumada a oferir-nos respostes que els nostres joves han de continuar repetint per complir amb les exigències del mercat de les acreditacions. Moacir Gadotti ens convida a llegir novament Freire per comprendre d'una manera original que l'educació és un procés de diàleg i comunicació presedit per la passió del coneixement; una passió que és impossible de materialitzar sense l'acte de substar, de qüestionar, de preguntar o, em definitiva, de criticar. Conseqüentment, a aquesta pedagogia de la resposta coma expressió de la concepció bancària i, fins i tot, necròfila de l'educació, si fem servir la terminologia de Fromm, caldrà oposar-li des d'allò quotidià i concret, la pedagogia de la pregunta i del diàleg com a materialització de tot projecte educatiu allibertador, emancipador e biòfil.

¿Podem educar ciutadans crítics capaços de conquerir i exercir els seus drets a partir de la pedagogia credencialista de la resposta? ¿Podem construir el somni d'un món millor sense recórrer el camí concret de millorar l'entorn més pròxim em el moment actual? Aquí, tanto Moacir com

Paulo coincidiran a assenyalar que qualsevol acte allibertador, qualsevol acció que intente transcendir les condicions donades i heretades anticipadament, exigeix, d'una banda un coneixement interrogatiu, i de l'altra, una coherència estratègica.

No, no és possible conceber una educació em clau de responsabilitat social i desenvolupament personal sense la pedagogia de la pregunta. No, no és possible construir em el món quotidià una educació allibertadora si no és a partir de la relació íntima i dialèctica entre la reflexió i l'acció, perquè l'acte de preguntar, tal com ens diu Freire, està vinculat a l'acte d'existir, per això, tota resposta és sempre provisional, i tot coneixement resta sempre inacabat. Com a conseqüència, l'acció de preguntar és consubstancial a qualsevol intervenció educativa, no més perquè la interrogació i el debat són les portes d'accés al coneixement, sinó també perquè són el mitjà per posar em marxa em procés permanent de millora de les condicions personals i socials existents.

En aquest punt, Moacir ens recorda que, per a Paulo, la virtut primera de qualsevol educador revolucionari és la coherència, però no una coherència absoluta incapaç d'afrontar conflictes i canvis i, per tant, impossibilitada per al questionament i la interrogació, sinó una coherència estratègica que prefigura, ara i a cada moment, el model anunciat per al futur. Una coherència que és fruit de la crítica i l'autocrítica, però al mateix temps de la humilitat que naix de la anàlisi entre el que es proclama em el discurs i el que realment es fa em la pràctica concreta de l'aula o em la conducta personal i em la meua relació amb els altres.

És a partir de l'anàlisi de la vida i l'obra de Paulo Freire que Moacir ens va oferint un missatge d'enorme actualitat, i d'aquesta manera ens assenyala, per exemple, que a més de la coherència, una altra de les virtuts que l'educador há de conrear és la paciència. Una virtut a la qual Freire es referia em nombroses ocasions per diferenciar-la del voluntarisme dels qui perden la paciència històrica em voler canviar la realitat al marge de les condicions que possibiliten els canvis, així com de la passivitat dels qui creuen que únicament les condicions donades permetran que els canvis es produïsquen oer si mateixos. "Pacientement impacients", ens dirà, per tal d'afirmar que tant el mecanisme dels tecnocràtes com l'espontaneïtat dels activistes són actitudes em els fons immobilistes i alienantes, perquè impedeixem la materialització i consolidació dels canvis i l'exercici de la construcció de la vida quotidiana i la història concreta per part dels seus protagonistes.

Com acabar amb la dominació se els dominats no es proveeixen de les eines necessàries per eixir de la seua situació? Com acabar amb l'opressió si els oprimits no s'aproprien dels mitjans més adequats per combatre-la, incloent aquells que facen possible eliminar l'opressor que, sense adonar-nos-en, acaba instal·lant-se dins dels nostres cors? Per a Freire i per a Moacir només hi há un camí, el de la educació com a procés d'allibertament, un camí qui és divideix, es creua i s'entrecreua em

dues senderes que, malgrat que a curt termini puguen presentar-se com a divergents, a llarg termini esdevenen paral·leles i definitivament convergents, perquè en realitat són senderes complementàries i inseparables: la sendera de l'acció social i política concreta i la sendera del cor.

Per la primera, Moacir ens dirà que no n'hi há prou amb què l'educació siga un dret humà universal garantit per l'estat. No n'hi há prou amb què l'escola siga pública i finançada per l'administració estatal, tá qual cosa já és, per ella mateixa, una meta a conquerir, sinó que, a més, cal alhora que siga popular i autònoma, feta per elles, dirigida i orientada a l'acció social alliberadora o conscientment organitzada per la millora de les condicions personals i socials heretades: oberta, em suma, a la creació dels processos democràtics més amplis.

Una educació políticament compromesa i socialment responsable no pot ser en cap cas dogmàtica, perquè necessàriament hauria de basar-se en el diàleg, en la crítica i, sobretot, en l'exercici de la llibertat, i això requereix, com bé ens recorda Freire a través de les paraules de Moacir, d'una actitud integradora i permanentment nova, una actitud de coneixement i comprensió, però al mateix temps de respecte i responsabilitat, que no és una altra que l'actitud amorosa.

I és aquí on apareix la sendera del cor, la qual, per més que insistim a separar-la de l'acció concreta, ens conduirà sempre cap a una nova síntesi, procedent de la correspondència entre els fets de pensar, sentir, dir i fer; perquè, al cap i a la fi, qualsevol pràctica en el moviment real és l'expressió concreta de l'acció humana i personal, la realització singular d'un ésser unitari, misteriós i complex on es barregen impulsos, emocions i raons.

De la mateixa manera que sense l'acció quotidiana i concreta no és possible que ens alliberem de les condicions materials que ens impedeixem arribar a ser plenament humans, la vida i l'obra de Paulo Freire, tal com ens la presenta Moacir Gadotti, ens mostra també que sense amor, sense una actitud esperançada i apassionada de fusió i de donació incondicionals, sense una actitud de lliurement que ens faça plenament lliures i en la qual ens reconeguem com a iguals, tampoc no és possible fer emergir cap procés educatiu.

Ens aquests temps en què sembla impossible concebre res que no siga traduïble com a mercaderia, Moacir ens recorda que tota la pedagogia freireana és fonamentalment una pedagogia de l'amor i que, pertant, de la mateixa manera que no podem construir el coneixement sense recrear preguntes, tampoc no podem construir la societat somiada si no prefigurem en el moment present, en les nostres relacions i afectes amb els nostres semblants, el model anunciat.

Ens trombem, per tant, davant d'un llibre que ens obre camins nous i que, en mostrar-nos el que representa el llegat de Paulo Freire des dels punts de vista biogràfic, històric i filosòfic, ens situa davant de la possibilitat de seguir cercant noves possibilitats, de seguir construint noves hipòtesis, de seguir qüestionant nous missatges que ens passen desapercibuts i que, sense adonar-nos-en, deixem de banda perquè ens pensem que já els coneixem.

Enfront del tecnocratism i del burocratism pedagògic més carrincló, que deslegitima i objectualitza l'actualitat de l'obra de Paulo Freire, o enfront de la sacralització dels qui de manera solemne o exòtica es declaren seguidors del missatge freireà, convertint la vida i l'obra de Paulo em un motiu de culte i devoció més entre els já existents, i a fins i tot enfront d'aquells especialistes i mandarins que s'autoproclamen intèrprets i administratos de les ciènces de l'educació, aquest llibre de Moscir, senzill i accessible a qualsebol mena de lectors, ens convida a la creativitat e a la reconstrucció em clau actual d'aquella llavor d'allibertament que la vida de Paulo Freire ens há mostrat amb el seu testimontatge. Una llavor que, com totes, cal que muira i es fonga amb la terra, perquè es multiplique una i mil vegades em noves llavors que donen lloc als fruits d'una vida que valga la pena viure.